

In memoriam

TAI, KO NEBŪS LITERATŪROS ISTORIJS TOMUOSE

Vytauto Kubiliaus šviesiam atminimui

Storose literatūros istorijos knygose nedaug vietos ir dėmesio skiriama literatūrologams (net patiems žymiausiems) – šiek tiek apie jų tyrinėjimų kryptį ir metodines nuostatas, apie išleistus darbus ir jų vertę. Ir Vytauto Kubiliaus parengtoje per 700 puslapių turinčioje *XX amžiaus literatūroje* tik 26 puslapiai skirti literatūros kritikai ir kritikams. Literatūros kritikas ar mokslininkas – juk ne koks poetas, visuotinį dėmesį traukiantis asmens ir talento spalvingumu, savo keistybėmis, ambicijom, plačiai ir toli sklindančia šlove. Literatūros tyrėjas visas paskendęs savo darbuose. Jis (ap)tarnautojas. Puiku, jei triūsia uoliai, jei išmintingas, išvalgus, bet kam gali rūpėti jo kūryba iš vidaus – ieškojimai, silpnybės, abejonės...

Išgyvenę labai netikėtą Vytauto Kubiliaus praradimą, skaudžiai suvokėme, ką reiškia aukščiausio lygio literatūrologo – solidžiai pasirengusio ir visiškai atsidasavusio savo darbui – buvimas ar nebuvimas mūsų kultūros pasaulyje. V. Kubilius buvo rašymo (ir kalbėjimo) apie literatūrą meistras. Autoritetas. Plačiausia prasme – Mokytojas (galime kalbėti apie jo įtaką ne vienai literatūrologų kartai – apie jo pavyzdines psichologinio interpretavimo monografijas ar komparatyvistikos veikalus, apie erdvaus kultūros konteksto ir itin kruopštaus medžiagos lasiojimo pamokas). V. Kubilius įrodė ir įtikino, kad literatūrologo darbas gali

būti tikriausia literatūra: įkvėpti, originalūs tekstai įdomūs ne vien specialistams. Didžiulį įspūdį darė jo aštrus analitiškumas, sugebėjimas taikliai atskleisti ir sugestystviai įtvirtinti dalyko esmę: po Kubiliaus nebelikdavo ką kalbėti kitiems, visa svarbiausia – pasakyta. Iki šiol stebina mokslininko universalumas – literatūrologas, kritikas, publicistas, eseistas, rašęs ir apie literatūrą, ir apie tautos būtį, apie opias visuomenės problemas. Išleidęs per dvidešimt knygų, dalyvavęs reikšmingiausiuose kolektyviniuose literatūrologijos leidiniuose... Taigi kiek puslapių šitokiai asmenybei iš tikrųjų turėtų atseikėti literatūros istorija?

Ir ne puslapiai, o visai kas kita svarbu. V. Kubilius buvo vardas, kuris užsitarnaujamas. Tokį dalyką puikiai suvokiantis Kazys Binkis kadaise grakščiai sueiliavo: „Žmonės baisiai skiria šitą: / Kas kieno kaip parašyta...“ V. Kubiliaus vardas reiškė išskirtinę kompetenciją, akiračio platumą, gelminę estetinę nuovoką, asmenybės spindesį ir neprisitaikėlio laikyseną – ėjimą prieš srovę, drąsiai išrėžiamą tiesą. Buvo vardas ir liko, net tiems jauniems, kurie pastaruoju metu jau linko pasišaipyti iš jo patriotinių nuostatų ir užsiangažavimo tautinei valstybei. Bet ką rašė, ką pasakė Kubilius, visada buvo atidžiai įsiklausoma. Jis buvo pageidaujamas, visur kviečiamas. Ir suspėdavo. Reto reikalingumo ir populiarumo žmogus.

Kai Jo nebeturime, rodos, kad nemokėjome kaip reikiant branginti.

Šiandien apie Jį reikia pasakyti daug – ir kas tiks, ir kas netiks istorijai. Yra jau rašyta, bet turėtų būti papasakota ir daugiau – ypač tų, kas artimai bendravo ir gerai pažinojo. Aš nesu iš artimesniųjų. Bendravome nedaug, epizodiškai, bet buvo, kas mus savotiškai ir ilgam susiejo. Tad mano pastabėlės apie tai.

Kai 1970-ųjų pradžioje rengiau disertaciją apie Kazį Borutą ir studijavau rašytojo archyvą, be kita ko, dėmesį buvo patraukusi ir tokia archyvalija: tarp rašytojo 60-mečiui skirtų sveikinimų – nuoširdus ir kupinas pagarbos V. Kubiliaus pasveikinimas. Jau žinojau, kad K. Boruta kiek ankstėliau buvo jį viešai išplūdęs už „neteisingą“ kritiką, tad mažiau, koks taurus turi būti žmogus, pasistengęs užmiršti tą kūrėjo įtūžį, užgniaužti asmeninę nuoskaudą. (Kažko panašaus būta ir santykiuose su Juozu Keliuočiu – tai paties Kubiliaus paliudyta: „Išgirdau iš pažįstamų Keliuočio aimaną: ar tik ne Kubilius įskundė jį Centro Komitetui... [...] Nebandžiau aiškintis. Turėjo praeiti keleri metai, kol vėl ėmėm susitikinėti“.) Kiek tokių neadekvačių kaltinimų, sprogstančios įtampos tarp kūrėjo ir jo kūrybos nagrinėtojo V. Kubiliui yra tekę atlaikyti! Išverti ir toliau dirbti tą patį literatūros vertintojo darbą.

Jau buvau įpusėjusi savo disertaciją, kai išgirdau, jog V. Kubilius rengia knygą apie K. Borutą, užrašinėja tų pačių, kaip ir aš, žmonių atsiminimus. Mano tema buvo oficialiai patvirtinta, suderinta su atitinkamomis instancijomis (su Lietuvių kalbos ir literatūros institutu – taip pat). Buvau gerokai išmušta iš vėžių. Juk tai pats Kubilius, šalia kurio ant ram tyrinėtojų tikrai nebėra ką veikti! Neliko jokios galimybės disertacijos pagrindu kada nors išleisti knygą (sovietiniais metais nebuvo ko galvoti, kad rašytojui, o dar tokiam nepriimtinau kaip Boruta, būtų skiriama daugiau kaip viena monografija).

O V. Kubiliui, anuo metu besikamuojančiam ideologinių varžymų ir ignoravimo pinklėse, atsiųremti į K. Borutą, pasinerti į jo meninį pasaulį tik-

rai reikėjo: atsisakyta patvirtinti jo habilitacinę disertaciją, užsipulta dėl straipsnio „Talento mįslės“, jis buvo patekęs didelėn valdžios nemalonėn. K. Boruta jam švietė kaip tam tikros laikysenos ir elgesio (laisvo nekompromisiško menininko) etalonas. Gilinimasis į šio autoriaus sielą, gyvenimo ir kūrybos logiką atliepė paties V. Kubiliaus vidinę būseną ir turbūt teikė nemažai jėgų.

To buvo negalima nesuprasti. Svarbu buvo ir tai, kad niekas kitas apie K. Borutą – kunkuliuojančio temperamento lyriką, apie jo audringą ir sudėtingą gyvenimą – nebūtų galėjęs parašyti geriau nei V. Kubilius.

Jo knyga *Kazio Borutos kūryba* pasirodė 1980 m. Daugeliui literatūros žmonių ji buvo tikras atradimas, nes K. Boruta – užgniaužtas, nutylėtas, beveik nežinomas, o V. Kubilius jį pristatė patraukliai, ekspresyviai ir kūrybą išnagrinėjo labai atidžiai. Netrukus sulaukiau brangios dovanos – V. Kubiliaus knygos su gražiu, borutiškai hipertrofuoto ir kubiškai paradoksalaus stiliaus įrašu: „Daliai Striogai-tei, ėjusiai tuo pačiu keliu, išlaikiusiai sudvasintą ir poetinį Borutos regėjimą, siunčiu šią knygelę, kurioje po 5 recenzijų ir 3 redaktorių liko, berods, 13 psl. vienas autentiškas sakiny, turėjęs būti šio darbo motto. V. Kubilius. 1980.VIII.18“. O tas paminėtas 13-ojo puslapio sakiny, be abejo, šis: „Pasišiaušimas prieš vėją gali būti bergždžias, o plaukimas prieš srovę beviltiškas, bet jau pati priešinimosi pozicija įprasmina morališkai žmogaus egzistenciją“.

Monografijoje K. Borutos asmenybė ir kūryba įvertinta taip taikliai ir iš esmės, kaip mokėjo tik V. Kubilius. Įkvėptai, su romantiniu patosu ir žavėjimusi. Nuo knygos sunku atsitraukti – ji tokia įtaigi. Bet vis dėlto man atrodė, kad rašytojo portretas pernelyg suidealintas. Tai K. Borutos legenda (V. Kubilius išsamiai rėmėsi anuomet dar nespausdinta, nežinoma K. Borutos knyga *Gyvenimas drauge su draugu*, kurioje pats rašytojas gražiai stilizavo save ir savo gyvenimą). Gal esu neteisi, bet *Kazio Borutos kūrybos* nelaikyčiau pačia svariausia

mokslininko knyga. Anuomet, 1983 m., labai naujoviška, stulbinančiai intelektualiai ir fundamentaliai pasirodė jo *Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas*.

V. Kubiliui knyga apie K. Borutą buvo likimiška. Ji apdovanota Valstybine premija, išėjo antroji jos laida. Maištingasis K. Boruta visam laikui liko vienas mėgstamiausių V. Kubiliaus autorių – į jį nuolat atsigręš įvairiuose bendresnio pobūdžio straipsniuose bei studijose, šmaikšti rašytojo frazė „schreibende Frau“ taps V. Kubiliaus straipsnio antrašte, o ir paskutiniame studijiniame straipsnyje „Sukilusio žmogaus mitas“, kurį nūnai publikavo mėnraštis *Metai*, mirga daug K. Borutos citatų. Net ir paskutinis pokalbis tą nelemtąją vasario 17-ąją buvo ne apie ką kita, o apie K. Borutą, jo kūrybą, artėjantį jo šimtmečio jubiliejų...

Šiandien daug kas atrodo keistoka. V. Kubilius yra kelis syk manęs atsiprašęs: „Jaučiu kaltę prieš Jus, kad taip užlindau Jums už akių“, – rašė 1980-ųjų lapkritį. Po kelerių metų, 1989 m. gruodį, poetiškais K. Borutos žodžiais ragindamas rašyti užsakytą straipsnį, vėl: „Taigi iškelkite vėtrai vėliavas ir eikite į priekį. Mane graužia sąžinė, kad aš Jums su Boruta užlindau už akių“. Rodos, jokiais būdais niekada nepriekaištavau, bet jutau, kad tam didžiai gerbiamam žmogui esu it spyglys širdyje. O juk jis pats sau, savo vardui, savo šlovei anaip tol nebuvo itin atidus, mokėjo laikytis aukščiau žemiškosios tuštybės. Tai aš atsiprašinėčiau dėl nevykusios recenzijos, kurią redakcija buvo taip patvarkiusi, kad, regis, joje nebeliko gerų žodžių, vien kritinės pastabos. V. Kubilius atsakė didžiadvasiškai: „Pagyrimų ir kritikos proporcijos kažkodėl manęs nebejaudina“. O sykį parodyti, kaip nemažą jo darbo atkarpą svetimtautis literatas begėdiškai pasisavino volkiškame leidinyje, tik ranka numojo: „Vis tiek lietuvių literatūrą populiariau...“

Užtat stebėtinau mokėjo paskatinti ir net menką darbėlį pagirti, pasidžiaugti – tarsi koks žygis būtų nuveiktas ar kalnas nuverstas. Bene 1990 m. parašė: „Gerb. kolege! Perskaičiau Jūsų paruoštą

O. Lukauskaitės nuostabiai žmogišką, nuostabiai menišką tekstą – žaizdų atvėrimą. [...] Didvyriška moteris. Mane vis graužė abejonė, kad aš pažiūrėjau į ją savo knygoje K. Borutos akimis – „velnio boba“. [...] ačiū Jums, kad taip subtiliai išvedėte į dienos šviesą K. Borutos draugę – mylimąją“. Tiek daug kas jam rūpėjo, buvo it rūpestingas sodininkas plačiame lietuvių literatūros lauke. Turiu keiliolika gražių V. Kubiliaus laiškų. Kai kurie skubūs, dalykiški (parašyti, kai buvo rengiama *Lietuvių literatūros enciklopedija*, ir jai vis trūko straipsnių, o profesorius, vadovaudamas šiam milžiniškam darbui, turėjo, jo žodžiais „užsiimti terorizmu“), bet ir juose – padėšiniai, patarimai: „Jaučiu, kad Jūs tebesikankinate avangardizmo pinklėse, graužiama, ko gero, nepasitikėjimo. Gal reiktų atlaidžiau žiūrėti į save“ (1997 09 23); „Nekankinkite savo darbo, nes dar galite pagadinti – dabar jis toks vientisas ir gražus“ (1997 11 16). Pats būdamas toks energingas, neregėtai darbštus ir su kiekviena knyga sprendęs vis naujus sudėtingus literatūrologijos uždavinius, turbūt nelabai galėjo įsivaizduoti, ko taip ilgai „tupinėjama“ prie vienos temos. Bet nesmerkė. Mokėjo matyti kitą ir kitokį.

Savo garbe negožė esančių šalia. Tikrai neturėjo akademinio oficialumo nei kaip nors pabrėžiamo savojo reikšmingumo. Kai išleidęs knygą apie dar vieną numylėtinį – Joną Aistį, atsiduso, jog šitai reikėjo rašyti būnant jaunam, nustebau: Kubilius neatrodė esąs pagyvenęs, buvo dvasiškai jaunas, mokėjo ir bendrauti, ir juokauti su jaunesniais už save.

Buvo kupinas jautraus žmoniškumo. Per paskutinį pokalbį taip širdingai atjausdamas žvelgė į mano sulaužytą, iki alkūnės sugipsuotą dešinę ranką, kad šitą šiltą žvilgsnį prisiminsiu labiau nei visa kita...

Betgi argi šitos literatūrologų gyvenimo smulkmenos rūpi literatūros istorijai? Žinoma, ne. Jai svarbu kas kita: kad mes visi – didieji ir mažieji, sėkmės globojami ir nesėkmingieji – stropiai triūstume tame erškėčių lauke nustūmę šalin silpnybes, varomi veiklios energijos, pasidavę reikšmingiems

užmojams. Gal ir gerai, kad literatūrologams nėra kada lepintis, stebėti save, aikčioti dėl traumų ir žaizdų. Todėl nepamainomai svarbūs yra tarpusavio kontaktai, kartais atstojantys oficialų įvertinimą ir teikiantys moralinę kompensaciją. O gal tie

asmeniniai kontaktai kokiam ateities literatūrologui gali pasirodyti visai įdomi, intriguojanti tema, leidžianti apibrėžti, sakykim, net tam tikrą Literatūrinį garbės kodeksą... Ir tokio pobūdžio tyrimuose Vytautas Kubilius būtų ryški figūra.

Dalia Striogaitė